

ÇEVRE KORUNMASI VE EĞİTİM SİSTEMİMİZ

Doç. Dr. Yahya AKYÜZ*

29 Ağustos-9 Eylül 1977 tarihleri arasında Kenya'nın başkenti Nairobi'de yüz kadar ülkeden bin beşyüz uzman bir araya geldiler ve her yıl dünyada 5,7 milyon hektar ekilebilir toprağın kısırlaşmasına yol açan *çölleşme* sorununu tartıştılar. Uzmanların belirttiğine göre, birçok ülkede görülen çölleşme bugünkü hızı ile sürüp gittiği taktirde, dünya, yüzyılımızın sonuna kadar, ekilebilir topraklarının üçte birini yitirecektir. Oysa, nüfus artışı nedeniyle insanların şimdikilerine ek olarak üçte bir kadar fazla yiyecek maddesine ihtiyaçları olacaktır (1). Yine uzmanlara göre dünyada ormanların azalmasının temel nedeni, insanın, çeşitli amaçlarla bilinçli veya bilinçsiz tahrip edici eylemleridir. Bir Afrika atasözü, "köyündeki ağacı keser sonra da bulutların gölgesini ararsın" der. *Bu gün insanların üçte birinden fazlasını ilgilendiren gerçek enerji krizi tencerenin altına atabilecekleri birkaç dalı teminde giriştikleri günlük arama ve mücadele şeklinde ortaya çıkmaktadır* (2).

Nairobi konferansı dolayısıyla *Le Monde* gazetesinde yayınlanan dünya çölleşme haritasında Anadolu tam ortasında büyük bir siyah benekle gösterilmiştir. Böylece, şu anda Orta Anadolu'yu çölleşmenin şiddetle tehdit ettiği anlatılmak istenmiştir. Bu yıl (1977) 21 Mart Ormancılık gününde ormancılarımız da tehlikenin çok ciddi olduğuna dikkati çekmişler, tüm Türkiye'nin ormansızlaşarak giderek çölleşmeye terkedildiğini söylemişlerdir (3). Yine aynı gün düzenlenen törende Orman Bakanı ilginç bir konuşma yapmıştır:

"Bugün elimizdeki etüt ve planları tamamlanmış köylerimize özlediğimiz seviyede hizmet götürebilmek için bugünün rayicisiyle 73 milyar Türk lirasına ihtiyaç vardır. Bu hizmetleri ihmal ederek, eğitim noksanından dolayı ormanların tahrip edildiğini beyan, hayal ile iştin delâletidir."

* Eğitimin Sosyal ve Tarihî Temelleri Bölümü Öğretim Üyesi

Bakan, orman köylüsüne insanca yaşama olanağı sağlanmadığı sürece, “ormanları kesmeyiniz, ormanlar bir devletin saadeti, memleket ekonomisinde refahı müjdeleyen ciddi bir menbadır, yapmayınız” gibi telkinlerle tahribin önlenemeyeceğini de eklemiştir (4).

ÇEVRE TAHRİBİNE İLİŞKİN YAKIN ÇEVREDEN GÖZLEMLER

Yalnızca telkin, yani yüzeysel bir yaygın eğitim mi ormanların korunmasında etkisiz kalmaktadır? Örgün eğitimin en üst derecelerinden geçen bazı aydınların çevre korunmasına, ağaca ilişkin tutumları çok mu tatmin edici? Bazı aydınlarla hiç eğitim görmemiş kişiler arasında bu konuda önemli davranış farklılığı bulunmadığı Ankara’da bile gözlenebilir.

Her yıl başkentin çeşitli yerlerine ilgililer fidan diker, ne var ki bunlar ve mevcut ağaçlar gereğince korunmaz. Başkentin su sıkıntısı, iklimi, toprak yapısı, dumanı kuşkusuz bakım ve yetiştirmeyi zorlaştırmaktadır. Fakat bunların yanında toplumda bitkisel çevrenin korunmasına değgin var olan ilgisizliği görmemezlikten geliriz; oysa bu belki çevre tahribinde en önemli faktördür. Bugün Ankara’da ilgisizlik ve sevgi noksanlığı nedeniyle bitkisel çevrenin tahribi o kadar geniştir ki buna ağaç kıyımı dense abartılmış olmaz.

Kıyımın bir türü her bahar, inşaat mevsimi açılırken görülür. Müteahhitler üç katlı binaların yerine beş katlılarını oturturken arsaların köşe bucağında kalabilmiş ağaçları da gerekli gereksiz keserler. Kazı yapılan bir yerden geçerken acımasızca yıkılmış, taze tomurcuklanmaya başlayan yetişkin dut, ceviz . . . ağaçları görürsünüz. Oysa bunlardan yeni yapının kenarlarına rastlayanlar pekâlâ korunabilir. Yoldan geçenlerin çoğu kıyımı farketmezler, veya kıyımın bu şeklini baharın her gelişinde gördükleri için yadırgamazlar. Kat kat yükseliveren yapılar da çoğu kez hayranlık uyandırır. Gerçekte ise, çevre korunmasına aykırı bir inşaat politikası yüzünden beton ve demir önünde başkentlilerin hayat alanları biraz daha daralmış, yeni tüten bir baca ile de ciğerlerine çektikleri hava biraz daha zehirlenmiştir.

Başkentteki bitkisel çevre tahribinin öteki türlerinin mevsimi yoktur. Bazı apartmanların önünde bir akasya, bir akça ağacın durup dururken bir sabah niçin yok oluverdiğini hiç düşündünüz mü? Bir arabanın rahatça park edilmesi için olmasın? Atatürk Orman Çiftliğinde ilgisizlikten kurtlara terkedilmiş hiç mi ağaç görmediniz? Çok sayıda

ağacın sevgi kıtlığı ve ilgisizlik yüzünden nasıl yok olmaya mahkûm edildiğini görmek için Cebeci sırtlarına çıkmak yeter. Orada Vali Nevzat Tandoğan'ın çabalarıyla yetiştirilen 35 yıllık koruluk çoktandır kendi kaderiyle başbaşa bırakılmıştır. Cumhuriyetin 50.yılında "Atatürk Koruluğu" adı verilen bu şirin yerde koyun sürüleri yayılıyor. Yüzlerce yetişmiş çam, karaağaç, akasya dalı budağı kırılmış, kabukları kemirilmiş, yakın ve acı bir sonla karşı karşıya . . . İlgisizlik ve sevgi kıtlığına daha büyük örnek kuşkusuz Hacettepe koruluğudur. Üniversite ve hastane için istimlâk edilen bu tepede yine Nevzat Tandoğan'ın eseri olan koruluktaki ağaçların çoğu kurumuş, kalanlar can çekişmekte. Oysa, başkentin ortasında doğal güzelliğe sahip bir tepeciği, âdeta ormanlaşmış bir köşeyi bozarak oraya görkemli binalarıyla hastane ve üniversite dikmenin yanlışlığı bir yana, bir üniversiteden en azından çevresini korumak ve iyileştirmek beklenmez mi? Kentin göbeğindeki çayırılığı bozup stadyum yapmak da çevrenin gereksiz fakat acı bir tahribi değil mi?

ÇEVRE KORUNMASINDA EĞİTİMİN ROLÜ VE ÖNERİLER

Bir yeşil yaprağa, bir dalın gölgesine her kentten daha çok özlem ve gereksinme duyan Ankara'da bitkisel çevrenin tahribi kuşkusuz bu kadar değildir. Bazan, örneklerde görüldüğü gibi, aydınlar ve yöneticilerin de sorumlu oldukları bu tahripler karşısında, insan, başka bir açıdan, Orman Bakanı gibi, "eğitimle bu problemi çözmeye çalışmak hayal ile uğraşmaktır" diye düşünerek kendini karamsarlığa kaptırabilir.

Fakat eğitimden umut kesmek ve karamsarlık yanlıştır. Çünkü bir kez her zaman kitabî kalmış eğitim düzenimiz çevre korunmasına genellikle gerçek bir ilgi göstermemiştir. Bir öğretmen dergisi yıllar önce, bir ağaç bayramı dolayısıyla şunları yazıyordu: "Toprağımızın çok bereketli olduğu dillerde meseldir. Fakat biz lâkaydız; tabiatın yeşilliğini kurutuyoruz (. . .) Biz mülkü (ülkeyi) tahrip ediyoruz (. . .) *Geniş bahçeli mekteplerimizde kaç dikili ağaç var?* (Bugün) fidanları yarınki tecavüzü düşünmeden diktik. Tahrip edecekler." (5).

Derginin bu gözleminden 54 yıl sonra bugün, ne yazık ki bazı öğrencilerimiz ellerinde kitaplar okuldan dönerken, kaldırım kenarında yeni dikilmiş bir fidana el ense atarak geçiyorlar . . . Oysa ilköğretimin resmî amaçlarına bakarsak, öğrencilerimizin "tabiatı, çevresindeki hayvan ve bitkileri korumayı, onlara bakmayı, çiçek, ağaç ve bitki yetiştirmeyi bildiklerini ve bu alandaki bilgilerini *uyguladıklarını*" kabul etmek gerekiyor . . . (6). Bu tamamen kitabî kalan bir amaçtır.

Öte yandan 1973 tarihli Millî Eğitim Temel Kanununda ise eğitimimizin çevre korunmasına ilişkin bir amacına bile rastlanmıyor . . . “Millî eğitim hizmeti Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir.” (md. 5) vb. gibi ifadeler de herşeyi içine alan amaçlardır ve konumuza bilinçli bir yaklaşımı yansıtmaz.

Eğitimden umut kesmek ve karamsarlık yanlıştır. Çünkü gerçek eğitim her alanda bireyde iyi yönde davranış değişikliği oluşturmayı amaçlar. Kuşkusuz okullar bitirip “aydın” unvanını kazanmak yalnızca ağacın ve doğal çevrenin korunmasına ilişkin değil, demokrasi, hoşgörü, insan ve yurt sevgisi, dürüstlük gibi konularda da her zaman mutlaka iyi yönde davranış değişikliği oluşturamıyor. Ama bundan dolayı eğitimin genel etkisini tümünden yadsımaya kalkışmıyoruz ve kalkışamayız da. Belki eğitimin de etkisinin sınırlı oluşunu, bireyin daha başka faktörlerin de etkisi altında bulunduğunu düşünüp geçiyoruz.

On milyondan fazla orman köylümüzün sosyal ve ekonomik sorunları çözümlenmeden orman problemi kuşkusuz bir kördüğüm olarak kalacaktır. En basit gereksinmelerini gideremeyen, yaşam düzenleri bugünkü haliyle bir yerde doğal çevrenin tahrip edilmesine bağlı bulunan insanlara, Orman Bakanının söylediği biçimde, “yapmayınız, etmeyiniz, ormanlar bir ülkenin zenginliğidir vs.” demekle bir şeye ulaşılmaz. Fakat, bütün sınırlılıklarına rağmen, eğitimin önemini tümünden inkâr edersek, çevre tahribinin psikolojik, geleneksel, alışkanlıklarımızla ilgili nedenlerini nasıl ortadan kaldıracabiliriz? Herşeye rağmen, eğitimden başka, elimizde daha etkili hangi araç var? 73 milyara bir o kadar daha eklessek çok şey mi değişir? Konunun kökünde yine de eğitim bulunuyor. Yine de eğitime bel bağlamamız gerekiyor. *Gerçek bir eğitim “hayal ile iştigal” değil, gerçek ve kesin çözümlerin anahtarıdır.*

Ne var ki, eğitim yoluyla çevre korunmasını gerçekleştirmek veya eğitimden etkili biçimde yararlanabilmek konusunda kesin reçeteler, formüller vermek olanaksızdır.

İlkönce, yönetici ve eğitimcilerin konunun önemine inanmaları, eğitimin amaç ve programlarında gerekli değişikliklerin yapılması gerekir. Biz de şimdilik bazı öneriler ileri sürebiliriz.

Herşeyden önce, şimdikinden daha iyi düzenlenmiş, daha yoğun radyo ve televizyon programları geliştirilebilir. Basının da konuya daha çok önem vermesi gerekir, vs. Bu ve daha başka şekiller altında düşü-

nülebilecek yaygın eğitim çalışmaları saman ateşi gibi geçen bir “kampanya” şeklinde değil, sürekli ve sistemli olmalıdır. Bireyi aydınlatmaktan ötede, onun ilgisini çekmek, probleme duyarlılığını ve çözümüne katılmasını sağlamak amacı gözönünde tutulmalıdır.

İkinci olarak, her düzeydeki okullarımıza *Çevre Korunması* veya *Ekoloji* adında bir ders mutlaka konmalıdır. Bu dersin amacı ve muhtevası, *Hayat Bilgisi*, *Tabiat Bilgisi* gibi mevcut fakat amaç ve muhtevaları çok daha geniş derslerden farklı olacaktır. Yeni konacak *Çevre Korunması* veya *Ekoloji* hem teorik hem de uygulamaya dönük bir ders olarak işlenebilir. Teorik kısımda doğal dengenin insan ve toplum yaşantısındaki önemi, bu dengeyi sağlayan ve bozan etmenler, ülkemizde ve dünyada çevre korunmasına ilişkin sorunlar vs. ele alınabilir. Uygulama kısmında da öğrencileri, yakın çevrelerinden başlayarak, bazı koruma ve geliştirme çabalarına karıştırmak düşünülebilir. Son yıllarda gittikçe gelişen, gençlerin boş zamanlarını değerlendirme çalışmaları içinde, önerdiğimiz ders ilginç bir uygulama alanı bulabilir. Eğitim tarihimizden bir sayfa da böyle bir dersin uygulama ile nasıl öğretileceği konusunda bizi aydınlatabilir. 68 yıl öncesi ile ilgili, 1909’da yazılan bir sayfa . . .

TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEN BİR ÖRNEK

O tarihte Alasonya kasabası (şimdi Yunanistan’da) idadî okulu müdürü Etem Nejat bey idi. O ve müdür yardımcısı Ferit bey, okul ve kasaba çocukları ile öğretmenlerden oluşan bir cemiyet kurmaya giriştiler: “Tarıma faydalı bitki ve hayvanları koruma ve ağaç dikme cemiyeti”. Bir tüzük hazırladılar. Resmî izin alınmasını beklerken çocukları bölgenin tarımına çok zarar veren kargaların yumurtalarını toplamaya özendiriyorlar, onları dağ bayır dolaştırarak yararlı ve zararlı böcekler, kuşlar, orman ve meyve ağaçları hakkında aydınlatıyorlardı. Çocuklarda iyi bir değişiklik oluşmaya başlamıştı bile . . . Artık yararlı canlıları öldürmüyorlar, fidanları koruyorlar, onlara zarar vermek isteyen başka çocukları yine kendileri engelliyorlardı. Mevsimi gelince ağaç dikilecek, “ağaç bayramı” yapılarak kasaba halkı da bu çabalara karıştırılacaktı. Ne var ki kaymakam iki öğretmeni siyasî ve gizli örgüt kurmak istemekle suçladı, mahkemeye verdi.

Sonunda beraat ettiler. Ertesi yıl Etem Nejat bey müdür, Ferit bey tarım öğretmeni olarak Manastır (şimdi Yugoslavya’da) öğretmen okuluna atandılar ve yine Alasonya’dakine benzer bir cemiyet kurdular. Vali Reşit Paşa fahrî başkanlığı kabul etti. Cemiyetin üyeleri öğ-

retmen okulu öğrencileriydi ve öğretmen oldukları zaman da cemiyete bağlı kalacaklar, öğrencilerine, çocuklara ağaçları, yararlı canlıları tanıtacak, sevdirecek, korumayı öğreteceklerdi. Fakat Balkan Savaşları yüzünden bu girişimler yüzüstü kaldı (7).

Etem Nejat ve Ferit beyler çevre korunması gibi bir kavramın bizde henüz bilinmediği ve düşünülmediği bir zamanda problemi bilinçli şekilde görmüşler, çözümünde yalnızca eğitimin rolünü anlamakla kalmamışlar, ne tür bir eğitimle bu işin üstesinden gelineceğini de uygulayarak göstermişlerdir...

Çevre korunması, her yıl denizlere akıp giden Kıbrıs kadar yurt toprağının korunması sorunudur. Çevre korunması, alev alev yanıp kül olan ormanlarımızı kurtarma ve geliştirme sorunudur. Çevre korunması doğal dengede rolü bulunan soyu tükenmeye yüz tutmuş bir yaban hayvanını koruma sorunudur. *Fakat amaç insandır, ülkemizin ve dünyamızın insanıdır.* Çünkü dengeli bir doğal çevre günümüz insanının mutluluğunun koşullarından biri haline gelmiştir.

EDUCATION ET ENVIRONNEMENT EN TURQUIE (RESUME)

Du 29 Aofût au 9 Septembre 1977 à Nairobi (Kenya) mille cinq cents experts représentant une centaine de pays ont pris part à une conférence où le problème de la *désertification* qu'on observe actuellement dans bien des régions du globe était débattu. A cette occasion *Le Monde* a fait paraître une carte mondiale montrant les zones immédiatement menacées par la désertification ainsi que celles où le risque est élevé. Sur cette carte on voit que l'Anatolie centrale est exposée aux effets immédiats de "l'avancée du désert".

Le 21 Mars 1977, pendant la célébration de la journée forestière, des experts turcs entre autres avaient mis l'accent sur ce fait et le ministre des Forêts avait dit qu'à moins de résoudre les redoutables problèmes financiers qui se posent aux villageois installés dans les régions boisées il était impossible de porter remède au déboisement en Turquie et qu'il était illusoire de croire à la résolution de ce grave problème par le canal de l'éducation et en déconseillant aux paysans d'abattre les arbres.

Partant de la déclaration du ministre, nous faisons état de quelques exemples concrets qui nous prouvent sans conteste que non seulement

des personnes illetrées ou peu éduquées, mais parfois des intellectuels et dirigeants ne s'intéressent guère à l'environnement, à la protection du milieu végétal. Ces exemples concernent tous Ankara. On y a édifié par exemple, il y a quelques années une université et un immense hôpital au coeur même de la ville, en détruisant en partie un bocage datant d'une trentaine d'années. On a construit aussi, toujours au centre de la ville, un stade au détriment d'un espace vide qu'on aurait dû garder tel quel ou qu'on aurait facilement pu aménager en parc public au grand profit de tous. Signalons aussi l'exemple de la croissance urbaine galopante et mal dirigée, ce qui fait que toutes les minutes le milieu vital des habitants de la capitale succombe sous le fer et le béton . . .

Pour toutes ces raisons et pour bien d'autres, il n'est pas étonnant qu'Ankara détienne le triste record d'être la ville à l'atmosphère de loin la plus polluée du monde. Ses habitants sont exposés, en hiver, à des dangers qui sont devenus véritablement alarmants.

Hâtons-nous d'ajouter que la solution durable à la crise de l'environnement ne peut quand même venir, à longue échéance, que de l'éducation et l'enseignement. Car avant d'améliorer le comportement de l'homme on ne peut bâtir rien de solide. A ce point de vue, il y a beaucoup à dire sur les carences du système de l'enseignement en Turquie, lequel n'a jamais été conçu pour susciter une réelle amélioration dans le comportement de l'élève face à l'environnement.

En dernier lieu nous essayons de formuler quelques propositions dont l'essentiel est l'insertion dans les programmes de l'enseignement à tous les niveaux d'une matière qui pourrait bien s'intituler "*Environnement*" ou "*Ecologie*", matière qui devrait se subdiviser en deux parties, l'une théorique où l'on s'efforceraient essentiellement de faire comprendre et d'apprécier l'importance et la nature des problèmes d'environnement, et l'autre pratique où l'on pourrait associer les élèves à la protection du milieu naturel. Un exemple isolé mais important dans l'histoire de l'éducation turque est susceptible, croyons-nous, de nous faire réfléchir à des procédés qu'on peut inventer quant à l'enseignement de la partie appliquée de la nouvelle discipline. Il s'agit de deux professeurs d'écoles secondaires, Etem Nejat et Ferit, qui, il y a 68 ans, avaient créé, dans deux villes balkaniques, une association englobant élèves et maîtres pour la protection de la nature. Ils promenaient leurs élèves à travers champs et leur apprenaient à protéger et à améliorer le milieu naturel.

KAYNAKLAR

- (1) **Le Monde**, 31 Août 1977.
- (2) J.-C. Pomonti, L'homme et l'avancée du désert, **Le Monde**. 31 Août 1977.
- (3) **Cumhuriyet**, 22 Mart 1977.
- (4) Bakan T.Kapanlı'nın bu konuşması TRT'nin 21.3.1977 günü akşam bültenlerinde yayınlanmış fakat basında çıkmamıştır.
- (5) **Muallimler Mecmuası**, 23 Mart 1923, Sayı 7, s.136.
- (6) **İlkokul Programı**, 1968.
- (7) Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)**, Ankara, 1978, s. 158-159 (yazarın kendi yayını).